

Cigány/roma néprajzi reprezentációk Magyarországon a *Vasárnapi Ujságban* az 1870-es, az 1880-as években és az 1890-es évek elején¹

Berek Sándor

Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen

1. A kutatás tárgya

A kutatás tárgya, hogy miként tekintettek a 19. század 1870-es, 1880-as években és az 1890-es évek elején Magyarországon a cigányokra/romákra. Mit tudtak róluk, hogyan jelenítették meg, milyennek képzeltek el őket, milyenek voltak a cigányokról/romákról alkotott képek.

A cigányokról/romákról született reprezentációk elhelyezhetőek a cigányokkal kapcsolatban kialakult megközelítések rendszerében, ezen belül is a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus, a devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti, valamint a leíró esszencialista vagy klasszikus néprajzi megközelítés keretei között.

2. A cigányokkal/romákkal kapcsolatos megközelítések típusai

A 19. században a cigányokról/romákról kialakult különféle képekről több áttekintés áll rendelkezésünkre, a képzőművészetben (Kovács 2009: 74–90; Szöllőssy 2002a: 72–81), a színpadon (Szöllőssy 2002b: 82–88), az élclapokban (Polyák 2002: 89–96) és a fotográfiákon (Szuha 2002: 97–106) ábrázolt, megjelenített cigányokról is születtek tudományos feldolgozások. Újabbán tárgyalták a cigányok történetét összefoglaló munka részeként (Szabóné Kármán 2016: 235–254). A cigányokkal kapcsolatos megközelítések típusait Dupcsik Csaba írta le, amelyeket két dimenzió mentén különített el egymástól. A módszertani dimenzió alapján esszencialista és strukturalista megközelítéseket, míg a politikai dimenzió mentén devianciaorientált, leíró és emancipatorikus megközelítéseket különböztetett meg (Dupcsik 2009: 23).

A módszertani dimenzióon belül az esszencialista megközelítésben a cigányok tulajdonságait a csoport belső, etnikai, kulturális vagy egyéb tulajdonságaival, belső viszonyaival, a strukturalista megközelítésben a társadalom csoportszerkezetével, kölcsönhatásaival magyarázzák (Dupcsik 2009: 21). A politikai dimenzióon belüli megközelítések arra vonatkoznak, hogy milyen tényezők alakíthatták ki és tartják fenn azokat a helyzeteket, amelyeket a cigányokkal hoznak összefüggésbe. Eszerint a cigányokról alkotott képeknek hat ideáltípusa figyelhető meg, a devianciaorientált esszencialista (vagy rendészeti), a devianciaorientált strukturalista (vagy civilizatorikus), a leíró esszencialista (vagy klasszikus néprajzi), a leíró strukturalista (vagy klasszikus szociológiai), az emancipatorikus esszencialista (vagy naiv tudományos) és az emancipatorikus strukturalista (vagy kritikai elméleti) megközelítés (Dupcsik 2009: 23). A devianciaorientált megközelítések középpontjában a cigányok tulajdonságai, életvitele, mindezeknek a többségétől való eltérései állnak (Dupcsik 2009: 20–28). A cigányok hagyományos megjelenítését Európában a kora újkortól a 'vadember', a civilizáció nélküli vagy előtti ember, a természeti lény toposza határozta meg. Ennek a másságnak az esszencialista változatában a cigányok megfegyelmezendő lények, tulajdonságaik a kultúrájukkal hozhatóak összefüggésbe, amelynek nem várható az átalakulása. A civilizatorikus változat szerint viszont van egy általános, unilineáris fejlődésmodell, civilizált – civilizálatlan pólusokkal (Dupcsik 2009: 24), amelyek olyan különféle szembeállításokkal jellemezhetőek, mint a 'múlt – jelen és jövő'; 'premodern, történelem előtti – modern'; 'szűk keretek, lokalitás – tág keretek, univerzalitás';

---

¹ A szerző az írás elkészítésének idején a DRHE kutatásfinanszírozási támogatásában részesült.

’„zabolátlan” érzelmi viszonyulások – kontrollált érzelmi viszonyulások’; ’tradíció – racionalitás’; ’„természeti” nép – civilizáció’ (Dupcsik 2009: 23). A vadember képzetnek létrejött egy pozitív változata is, a ’nemes vademberé’, de ez sem jelentette a másik tényleges megjelenítését, mivel ugyanazok a jellemzők szerepelnek benne, mint a devianciaorientált esszencialista megközelítésben. A civilizatorikus és a rendészeti képben egyaránt egy deviáns másikat konstruáltak meg, a romantikus változatban pedig ezek ellentétéként egy idealizált, romlatlan másikat alkottak meg (Dupcsik 2009: 23–25). „[A] magyarországi diskurzusban a cigány képe kettévált, létrehozva a romantikus szemlélet tárgyaként a „magyar muzsikuss cigányt”, ellenpólusaként pedig az üldözendő „kóbor cigányt” (Dupcsik 2009: 25). A leíró megközelítésekben a tények leírását tekintették elsődleges feladatnak (Dupcsik 2009: 21). Ennek esszencialista vagy klasszikus néprajzi változatában a cigány népeletet általában önmagában, a nem cigány környezet nélkül mutatták be (Dupcsik 2009: 24). Dupcsik szerint Magyarországon a 18. századtól a 20. század utolsó harmadáig a devianciaorientált strukturalista [civilizatorikus] megközelítés volt a legelterjedtebb, de mindig jelen volt ezzel együtt a devianciaorientált esszencialista [rendészeti] megközelítés is (Dupcsik 2009: 25), míg a leíró megközelítés esszencialista változata ezeknél jóval ritkábban, leginkább a klasszikus néprajzi anyagokban fordult elő (Dupcsik 2009: 24).

3. Cigány/roma történeti/néprajzi reprezentációk a *Vasárnapi Ujságban* 1874-1891 között

A cigányokkal/romákkal kapcsolatos reprezentációk forrásai a *Vasárnapi Ujságban* 1874-1891 között a cigányokról/romákkal kapcsolatban megjelent különböző jellegű szövegek, képek, festmények, rajzok, fotográfiák voltak. A szöveges források döntően irodalmi és/vagy történeti/néprajzi jellegűek, amelyek közül most a néprajzi anyagot mutatom be.

A cigányokkal kapcsolatban közreadott első néprajzinak tekinthető munka Ballagi Aladár *A cigányok vallásáról*² című írása volt, amely 1877-ben jelent meg, két részben. Ebben beszámolt egy francia egyházi lapnak a romániai cigányok evangelizálásának kezdeteiről szóló cikkéről. Ballagi nem bízott az evangelizáció sikerében, mivel a cigányok szerinte hitetlenek és nem érzik szükségét a hitnek. „Saját kutatásaink nyomán vegyük csak szemügyre a cigányok múltját: abból megtanulhatjuk, hogy közöttük még a hit torzképe, a babona sem tudott gyökeret verni.”³ Továbbá „[v]allásuk soha sem volt. Se hitvallásuk, se vallásos szertartásuk. Hajdan úgy, mint ma, rendesen azt a hitet vallják, a melyet a falu, melynek határában fölütötték sátorfájukat. [...] S a mily könnyen változtatja lakhelyét, ép oly hamar tagadja meg a vallást, melyhez az előtt legalább névleg tartozott.”⁴ Nem gyakorolják a vallásukat. „Nincs az a szent kötelesség, melyet el ne mulasztanának, nincs oly ima, mely elhagyná ajkukat, nincs az a templom, melynek küszöbét Istenhez vágyó szívvel átlépnék.”⁵ Általában nem tisztelik és elutasítják a befogadó népesség szokásait, szabályait, a túlvilági létet, az üdvözülést, a feltámadás hitét, az egyházi szertartásokat és a házasságkötést. A születéssel szemben közönyösek, viszont a halálozást fájdalommal élik meg. Ballagi szerint a cigányság „[i]ntő czégére annak, hogy *minő nyomorultta aljasul a nép, melynek se hite, se hazája*. [...] A cigányt nem köti össze a hit ereje: szétbomlott kéveként tengődik a faluvégen, mint a magvaszakadt páriák utolsó epigonja.”⁶ Ballagi munkája a devianciaorientált esszencialista megközelítéshez köthető. 1882-ben jelent meg 5 részben Sámi Lászlóné

² Vasárnapi Ujság, 1877. XXIV.évf. 37. sz. 585–586.; Vasárnapi Ujság, 1877. XXIV.évf. 38. sz. 601–602.

³ Vasárnapi Ujság, 1877. XXIV.évf. 37. sz. 585.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Vasárnapi Ujság, 1877. XXIV.évf. 38. sz. 602.

*Indiáról*⁷ című írása, amely egy négy kötetes francia útirajz nyomán mutatta be az országot, „minden rendszer nélkül, s a mit érdekesebbnek találtam, följegyeztem egyetmást, hogy az olvasó közönségnek kedveskedjem velök.”⁸ Előbb a páriák csoportjának kialakulását, történetét és a költészetét mutatta be, ezen belül magyarázatokkal ellátva közölt két, rájuk jellemzőnek tartott mesét, dalgyűjteményeikből pedig két válogatást, továbbá egy, a haldoklókat búcsúztató párbeszédese énekszöveget, valamint ismertette halotti szokásaikat. Tárgyalta a kasztok keletkezését, a kasztrendszer és a kasztrendszeren kívüli páriák és más, ebben a helyzetben élő népcsoport életmódját. Az egyik ilyen csoport és a cigányok között párhuzamokat talált. „A *rhodiák* is a számkivetettekhez tartoznak, ez a népfaj nagyon hasonlít a mi vándor cigányainkhoz, az asszonyok szerencsét mondanak, lopnak, hazudnak s megeszik a döglött állatok húsát; a gyermekeket korán kezdik hazugságra s lopásra tanítani; minél furfangosabb csaló valamelyik, annál nagyobb dicsőség.”⁹ Sámi Lászlóné összefoglaló munkájára egyaránt jellemző a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi és a devianciaorientált esszencialista megközelítés. Szintén 1882-ben adták közre Feszty Árpádnak a *Hogy terem a cigány nóta*¹⁰ című írását, amely az Ógyallán 1882-ben általa készített *A Csicsó bandája*¹¹ című rajzhoz kapcsolódott. Feszty egy falusi zenész bandának róttá le a hálóját, amiért nótáikkal gyönyörűséget szereztek számára. „Mint a régi időknek bűvös varázslói üzőgették ki a rossz lelket ördögös emberekből, úgy üzi el a jó cigány a mardosó kint, a csalódás keservét, a bút, bánatot, a lelket tépő keserveket.”¹² Hogyan terem a cigány nóta és a cigány zenész? „Öt év előtt még vályogvető cigány volt [Csicsó]. Száz darabot vetett 30 krajczárért, dagasztotta reggeltől estelig a sarat. Este, ha muzsikálni ment a banda, közéjük állt s kontrázott nekik. Körme alatt még ott volt a beléragadt agyag. Kontrásból a primássáig fölemelkedni jó hallású cigánynak nem nehéz dolog. Megszökik a bandából s maga alakít ujat, és ha megszereti egy-két kikapi fráter, jó mulató gyerek: hírét viszik – s akkor boldogul már.”¹³ Eközben folyamatosan tanulnak. „Az újabb operákat, valczereket is betanulja. Ennek persze az a módja, hogy a banda kihozatja a városból a karmestert, az külön-külön minden cigány előtt eljátsza a darabot, mindegyik előtt más hangon, már a kinek a hogyan kell, azután összegyűlnek a Csicsó udvarában, s elég egyszerűkétszer együtt eljátszani, s megy a nóta, mint a karikacsapás.”¹⁴ A közölt példák alapján a zene, az énekszöveg és a hozzá való tánc leginkább együttesen, közösségi keretben született meg. Feszty munkájára a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés jellemző. 1883-ban jelent meg *A mi cigányaink*¹⁵ című írás. A névtelenül maradt szerző szerint a magyar cigányok nagylelkűek és idealisták. Ha külföldre hívták őket zenélni, akkor egy idő után elfogta őket a honvágy. „Hazajöttek tehát újra itthon nyomorogni, miután nem tudtak máshol jóllétben élni. Minő magasztos földhözragadtság ez! Minő fönséges élnetlenség!”¹⁶ A parasztokhoz való viszonyukat a kölcsönös lenézés jellemzi. „Ha a parasztnak derogál cigánynyal lépni családi összeköttetésbe, ép úgy derogál a cigánynak a bő gatya és cifra guba. Ez a bizonytalanság, melylyel a társadalmi osztályok közt lebeg, ez a rátartóság, melylyel a polgárosuláson kívül helyezi magát, képezi humoros voltának eredeti

⁷ Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 10. sz. 151–152.; Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 11. sz. 167–168.; Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 12. sz. 183–184.; Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 14. sz. 215.; Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 15. sz. 231.;

⁸ Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 10. sz. 151.

⁹ Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 12. sz. 184.

¹⁰ Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 15. sz. 233–234.

¹¹ Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 15. sz. 233.

¹² Uo.

¹³ I.m.: 234.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Vasárnapi Ujság, 1883. XXX.évf. 17. sz. 267; 270.

¹⁶ I.m.: 267.

forrását s ad helyzetének némi kétes romantikát.”¹⁷ Nem hősiessé természetűek, hanem inkább fufangosak és kérkedők. „Esküre, fogadásra mindig készen áll, és igazi spártai módra sokkal kevésbé tartja kárhóztatandónak idegen dolgok eltulajdonítását, mint azoknak *ügyetlen módon* való eltulajdonítását. Nagy erkölcsi meggyőződése, magas felfogásai nincsenek.”¹⁸ Milyenek tehát a cigányok? „Boldog, szeretetreméltó nép ez; egyetlen éltető elemök a korlátlan szabadság, melyet élveznek, s ez nekik mindent pótol. Életök a madarakéhoz hasonló, melyek ágról-ágra szállva zengik dalaikat. Nem sokat törődnek sem a holnappal, sem az otthonnal; otthon nekik minden lomb alja, mely pihenőt nyújt s egy-egy kis harapnivaló is mindig megakad foszladozó szotyraikban. A civilizáció iramodva rohan el fejük felett, de ők nem irigylik; boldogok és elégedettek a maguk ős-természeti filozófiájokban s ki tudja, nem-e nekik van inkább igazok?”¹⁹ Ez az írás a devianciaorientált esszencialista megközelítésekhez sorolható. 1886-ban adták közre Wlislócki Henrik *Az erdélyi sátoros cigányok lakodalmi szokásai*²⁰ című munkáját, amelyben a szokások bemutatása mellett több cigány népdalt, valamint egy mesét is közölt. Ebben a lapszámban külön még 6 cigány szerelmes népdalt is közöltek, Wlislócki Henrik fordításában, *Cigány szerelmi népdalok*²¹ címmel. Wlislócki, József főherceg és Hermann Antal alkotta a magyarországi cigánykutatások történetében az első ciganológus triászt. Wlislócki szerint a kultúra általános haladása eltérli az egyes népek sajátosságait, és ez a folyamat eljut a legalsóbb rétegekbe és a legtávolabbi vidékekre is. Wlislócki több hónapot töltött el egy vándorló cigány csoport körében Erdélyben, hogy így, közelről tanulmányozza szokásaikat. Megfigyelései szerint „a lakodalom [maradt] az egyedüli cigány ünnepély, melynél általános testvériesség és vagyonszövetség uralkodik.”²² Wlislócki munkájában a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatori-kus megközelítés kapcsolódott össze egymással. 1887-ben jelent meg Wlislóckitól *Az erdélyi cigányok húsvéti szokásai*²³ című tanulmány, amelyben a szokások, babonák, hiedelmek mellett két húsvéti cigány népdalt is közreadott. Szerinte a cigányok húsvéti szokásai „új bizonyosságot szolgáltatnak arra, hogy a legprimitívebb, látszólag legaljasabb nép körében is vannak oly érdekes szemek, melyek nélkül az etimológia tudomány, s bűvárkodásának lánczolata hézagossá maradna.”²⁴ Ebben a tanulmányban szintén a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés kapcsolódott össze. 1877-ben jelent meg Wlislócki *Az erdélyi cigányok pünkösdi szokásai*²⁵ című munkája. Wlislócki a szokások bemutatása mellett egy cigány népdalt és több ráolvasást is közölt, cigány és magyar nyelven. Ez a munka is a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés együttes jelenlétének a példája. Ebben az évben adták közre két részben Hermann Antal *A hegedű a cigányok költészetében*²⁶ című tanulmányát. „Sajátságos és titokzatos, rejtélyes és regényes faj a cigány, – igazán érdekes nép. A tudomány huzamosan foglalkozott származásával, nyelvével, míg valamennyire tisztába jött velök. E fajnak a nyugoti kultúra közepette és nivelláló hatásával szemben makacsul megőrzött csodálatos szokásai, föltétlen szabadságvágya és a babona előtt félelmes titokzatossága a romantikus költészet egyik fő elemévé tette, mielőtt a világ még csak sejtette

¹⁷ Vasárnapi Ujság, 1883. XXX.évf. 17. sz. 267.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Vasárnapi Ujság, 1886. XXXIII.évf. 10. sz. 150–152

²¹ I.m.: 150.

²² I.m.: 152.

²³ Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 15. sz. 246–247.

²⁴ I.m.: 247.

²⁵ Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 22. sz. 368–369.

²⁶ Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 32. sz. 529–531.; Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 33. sz. 546–547.

volna is, hogy neki magának is van saját nagyértékű költészete.”²⁷ Hermann szerint Magyarországon a hegedű tette a nemzet szerves elemévé, a nemzeti zene letéteményesévé a cigányokat. A cigány népköltészet viszont keveset foglalkozik ezzel a hangszerrel. Hermann a több mint 500 költeményt tartalmazó Wlislöcki-Hermann-féle erdélyi cigány népköltési gyűjteményen túl még legalább 300 cigány népdalt ismert, és ebből csak 30 szólt a hegedűről vagy említette meg a zenét, de ezeknek egy része nem volt népi eredetű. Ez nagyon kevés ahhoz képest, hogy „[...] a nyirettyű az a varázsvessző, a mely a cigányt vándorpatkányból emberré tette hazánkban, nem dicstelen tagjává egy dicső nemzetnek, itt-ott civilizált vagyonos polgárrá is és a szellemi fensőbbiség magas fokára emelte minden más országbeli fajsorsosai fölé, a kik, mint élő ethnografiai anachronismus és anatopismus lebegnek századok óta a természetbeli őállapot és a kultúra között, attól elszakadva, ennek ellentállva.”²⁸ A hegedű számukra ugyanolyan megélhetési eszköz, mint a vályogvetés vagy az aranymosás, a többségük közönyös iránta. A cigány népköltészetben, ahol cigány szól cigányhoz, nincs szerepe. Népdalaikat, énekeiket sem kísérik ezzel a hangszerrel. Hermann kutatásai szerint a közmondásokban többször előfordul, sőt az általában a nagy tündérmesékbe szőtt találós mesék között is talált egyet, amelynek megfejtése a hegedűt rejti magában, de az bizonyos szerinte, hogy „a hegedűszót nem tartja, legalább magára nézve, a mulatság és vigalom, az öröm és kéj nélkülözhetetlen kellékének”.²⁹ Hermann gyűjtötte a cigány népköltészet alkotásait. Ebben a munkájában több olyan népdalt is közölt, amelyben a hegedű motívuma előfordult, illetve a hegedű keletkezésével foglalkozó népmesék közül egynek a kivonatát, míg egy másiknak a teljes fordítását. Hermann tanulmányában a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés együttes jelenléte figyelhető meg. 1888-ban jelent meg Wlislöcki Henriknek *Az erdélyi sátoros cigányok nemzetségi és családi viszonyai*³⁰ című tanulmánya. Wlislöcki szerint „[a] modern ethnologia ugyanis nemcsak a népet mint olyant ismerteti, hanem a nép különböző szokásainak végokát is kutató, azt más hasonló viszonyok és körülmények közt élő népek szokásaival is összehasonlítja és elvitázhatatlan eredményül kimutatja, hogy azon különböző népek, melyek egymástól függetlenül, de hasonló körülmények közt élnek, a miveltségnek ugyanazon fokát érik el, s őseredeti műveltségükből minden előre tett lépésnél többet-kevesebbet veszítenek.”³¹ Az erdélyi sátoros cigányok nemzetségi és családi viszonyai is csak részben, nagyon nehezen vezethetőek vissza őshazájuk, India társadalmi állapotaira, hatással voltak rájuk azok a népek is, akik között éltek. Visszautaló mozzanat lehet szerinte az, hogy a letelepedett és a vándor cigányok kölcsönösen megvetik egymást, már a megnevezésekkel is ezt fejezik ki (glecsetore = szegény nyelvűek; kortorár = barangoló, bitang), ennél fogva nem is házasodnak egymás közt. Kutatásai arra utalnak, hogy a „[v]árosi és falusi cigányaink már régóta szakítván hagyományaikkal és eredeti szokásaikkal, lassankint a polgárosodott népek keretébe léptek be. Nincsenek már náluk «nemzetségi» viszonyok; családi állapotaik pedig legalább egészben véve hasonlatosak azon nép szokásaihoz, melynek körében élnek; ellenben a sátoros cigányok máig is fenntartották a régi törzsek- és nemzetségekre való felosztást.”³² A fennmaradt vándorcigány törzsek között nincs szorosabb kapcsolat, különbözőek a nyelvjárásaik is. A nemzetségek általában, de nem mindig, külön vándorolnak, csak a közös téli telepen találkoznak. A férfiak házasságuk után már nem abba a nemzetségbe tartoznak, amelybe születtek, hanem a feleségük nemzetségébe. A férj ezt követően korábbi rokonságát már nem tartja számon. Ezentúl a feleségének a vendége, vagyonának gondozója a

²⁷ Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 32. sz. 529–530.

²⁸ I.m.: 530.

²⁹ Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 32. sz. 531.

³⁰ Vasárnapi Ujság, 1888. XXXV.évf. 37. sz. 611–613.

³¹ I.m.: 611.

³²I.m.: 612.

gyerekek megszületéséig, utána is engedelmességgel tartozik az anyósának vagy felesége valamelyik idősebb nénjének és a legöregebb asszonynak, akinek a szava előtt még a nemzetség vezetője is meghajol. Wislocki tanulmánya újabb példája a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés együttes megjelenésének. 1889-ben adták közre a *Vasárnapi Ujságban* Wislockinak *Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és új-évi szokásai*³³ című munkáját. Wislocki feljegyezte a szokásokat, a hiedelmeket, a gyógy- és óvszereket, készítésük módjait, emellett a ráolvasásokat, a jóslásokat, és közölt három népdalt, cigány és magyar nyelven. Ebben is a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés kapcsolódott össze egymással. 1891-ben adták közre József főherceg *Hálados cigányok mint életmentők (A „Kalotaszeg” legújabb számából)*³⁴ című rövid beszámolóját. Ebben arról tudósít, hogy szilveszter estéjén a mínusz 19 fokos hidegben Alcsúton összeütközött egy szán és egy szekér, a megvadult lovakat megfékezte a sátra előtti tűznél üldögélő Kolompár József György és családja, helyrehozták a szánt, pokrócokkal betakarták és megnyugtatták a jószágigazgató fázó leányait, ezután hazavitték a szánt, a jószágigazgató pedig megvendégelte a cigányokat, és felajánlotta nekik, hogy a nagy hideg idejére költözzenek a főherceg pusztai cigánytelepére. „Példája ez is, hogy ezen fél vadak nem oly rosszak; lehet őket is jó bánás-móddal megnyerni és mívelni. Hozzám ragaszkodnak és szeretik tisztviselőimet, háladosak is. Sokba veszik, hogy saját nyelvükön beszélek velük.”³⁵ József főherceg beszámolójára is a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civi-lizatorikus megközelítés kettőssége jellemző.

4. Következtetések

Milyen megközelítések fordultak elő a *Vasárnapi Ujságban* megjelent néprajzi cigány/roma reprezentációkban? Leginkább a leíró esszencialista látásmód volt meghatározó, vagyis miközben a tények leírását tekintették elsődleges feladatnak, a cigány népeletet önmagában, a nem cigány környezet nélkül mutatták be. Ehhez devianciaorientált megközelítések kapcsolódtak, amelynek a középpontjában a cigányok tulajdonságai, életvitele, mindezeknek a többségtől való eltérései állnak. Ezek közül a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés volt a jellemzőbb, de előfordult a devianciaorientált esszencialista változat is, mely szerint a cigányok megfegyelmehető lények, tulajdonságaik a kultúrájukkal hozhatóak összefüggésbe, amelynek nem várható az átalakulása. A leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi, és a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés kapcsolódott össze a József főherceget és a cigányok viszonyát bemutató *Hálados cigányok mint életmentők (A „Kalotaszeg” legújabb számából)* és Wislocki Henrik *Az erdélyi sátoros cigányok lakodalmi szokásai, Az erdélyi cigányok husvétii szokásai, Az erdélyi cigányok pünkösdi szokásai, Az erdélyi sátoros cigányok nemzetségi és családi viszonyai, Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és új-évi szokásai*, valamint Hermann Antal *A hegedű a cigányok költészetében* című munkájában. Sámi Lászlóné *Indiáról* című összefoglaló munkájára egyaránt jellemző volt a leíró esszencialista, vagy klasszikus néprajzi és a devianciaorientált esszencialista megközelítés. Devianciaorientált esszencialista megközelítés jellemezte Ballagi Aladár *A cigányok vallásáról* című értekezésének és *A mi cigányaink* című írás cigányokról alkotott képét, míg devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés volt a meghatározó Feszty Árpád *Hogy terem a cigány nóta* című munkájában. Utóbbi a cigányokat nem általában, hanem individualizáltan, személyes életük mozzanatain, történeteinek keresztül mutatta be. A 19. századi cigányokról született írásokban gyakran megtalálható a „letelepedett” –

³³ Vasárnapi Ujság, 1889. XXXVI.évf. 1. sz. 12–13.

³⁴ Vasárnapi Ujság, 1891. XXXVIII.évf. 3. sz. 43.

³⁵ Uo.

„vándorló” vagy „kóbor”, „sátoros” megkülönböztetés. Előbbiekhez általában a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus, míg az utóbbiakhoz a devianciaorientált esszencialista vagy rendészeti megközelítést társították. József főherceg, Hermann Antal és Wlislocki Henrik munkáiban viszont ezzel ellentétben a vándorcigányok világának, kultúrájának bemutatásához nem a rendészeti, hanem a devianciaorientált strukturalista vagy civilizatorikus megközelítés kapcsolódott. Tehát a cigányok „mások” ugyan, de nem megfegyvelendő lények, még a „sátoros” vagy „kóbor” cigányok sem. Ez összefügghet azzal, hogy szorosabb kapcsolatot alakítottak ki velük, közvetlenül, maguk tanulmányozták az életüket.

Irodalom

- Dupcsik Cs. 2009. *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében. 1890-2008.* Budapest: Osiris Kiadó.
- Kovács É. 2009. Fekete testek, fehér testek. A „cigány” képe az 1850-es évektől a XX. század első feléig. *Beszélő* 1: 74–90.
- Polyák L. 2002. Cigányok Mucsáról. Az élclapi karikatúrák cigányképe. *Beszélő* 7-8: 89–96.
- Szabóné Kármán J. 2016. *A magyarországi cigányság I. (Cigányok és romák).* Budapest: Semmelweis Kiadó.
- Szöllőssy Á. 2002a. Cigány a képen. Cigányábrázolás a XIX-XX. századi magyar képzőművészetben. *Beszélő* 7-8: 72–81.
- Szöllőssy A. 2002b. Cigányok a XIX. századi magyar színpadon. *Beszélő* 7-8: 82–88.
- Szuhay P. 2002. Az egzotikus vadembertől a hatalom önnön legitimálásáig. A magyarországi cigányokról készített fotók típusai. *Beszélő* 7-8: 97–106.

Források

A mi cigányaink.

- Vasárnapi Ujság, 1883. XXX.évf. 17. sz. 267; 270.
- Ballagi Aladár: *A cigányok vallásáról.*
- Vasárnapi Ujság, 1877. XXIV.évf. 37. sz. 585–586.
- Vasárnapi Ujság, 1877. XXIV.évf. 38. sz. 601–602.
- Feszty Árpád: *Hogy terem a cigány nóta.*
- Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 15. sz. 233–234.
- Hermann Antal: *A hegedű a cigányok költészetében.*
- Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 32. sz. 529–531.
- Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 33. sz. 546–547.
- József főherceg: *Háladatos cigányok mint életmentők. (A „Kalotaszeg” legújabb számából)*
- Vasárnapi Ujság, 1891. XXXVIII.évf. 3. sz. 43.
- Sámi Lászlóné *Indiáról.*
- Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 10. sz. 151–152.
- Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 11. sz. 167–168.
- Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 12. sz. 183–184.
- Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 14. sz. 215.
- Vasárnapi Ujság, 1882. XXIX.évf. 15. sz. 231.
- Wlislocki Henrik: *Az erdélyi cigányok husvétii szokásai.*
- Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 15. sz. 246–247.
- Wlislocki Henrik: *Az erdélyi cigányok pünkösdi szokásai.*
- Vasárnapi Ujság, 1887. XXXIV.évf. 22. sz. 368–369.
- Wlislocki Henrik: *Az erdélyi sátoros cigányok karácsonyi és új-évi szokásai.*
- Vasárnapi Ujság, 1889. XXXVI.évf. 1. sz. 12–13.

Wlilocki Henrik: *Az erdélyi sátoros cigányok lakodalmi szokásai.*

Vasárnapi Ujság, 1886. XXXIII.évf. 10. sz. 150–152.

Wlilocki Henrik: *Az erdélyi sátoros cigányok nemzetségi és családi viszonyai.*

Vasárnapi Ujság, 1888. XXXV.évf. 37. sz. 611–613.